

Udskillige

Å n m æ r k n i n g e r,

indsendte til Biskopen i Trondhjem

af

Herr Eric Schytte,

Missionario Ordinato i Lyngen,

(For Aaret 1758.)

I.

Sifferne i Lyngen optog i Høst paa deres
 Liner i min Paasyn en Søe-Svamp saa
 stor som en god knyrt Næve, lysegrøn, me-
 get fin, med sex kantede Pori. Jeg saae
 med Forundring at den drog sig sammen
 naar nogen rørte ved den, og gav sig ud igjen.
 Jeg gjorde mig deraf den Slutning, at den
 maatte have Sands og Liv, hvori jeg ei
 heller troer at tage Feil. Thi der fandtes
 næsten midt inde i den et slags Insect, som jeg
 dog ikke noie kunde betragte, siden den var
 for meget læderet. Dens Pori vare fulde
 af smaaet Nat (Insecter som Fiskene sluger i
 sig). Men om det og tiende den til Føde
 veed jeg ikke. Nu den er tørret, er den hvid,
 og Fisken, som i Kroppen ei var større end
 en Rixort, næsten usynlig. Comte de Mars
 igli melder i sin Histoire de la Mer om et
 slags

slags Svamp, der skal findes, om jeg rettelig erindrer, i det Adriatiske Hav, og er begavet med en svag Systole og Diastole; men jeg mindes ei, at han taler om noget Levende, som skulle findes i den. Den, jeg haver, er nu næsten saa haard som Skæl, og vel to trediedeel mindre, end da jeg fik den.

2. Jeg skrev afvigte Nar om et slags røde Stene, som findes neden for Fossen i en stor Elv, som har sit Udløb i Lyngs-Botne: om sammes Herkomst er mig af en Svensk Lappe-Lensmand given den Beretning, at otte Mile oven for Lyngen til Lands, dog inden for Norges Grændser, skal ligge et stort Vand kaldet, Kusta-Javra, (Javra bemærker Vand) som skal see brunagtigt ud, og dets Grund skal være fuld af saadane Stene.

3. I Lyngen, som og andre Steder i Tromsøe, findes Deels ved Stranden, deels længer op til Lands hvid Marmor af ulige Haardhed.

4. Jorden er deels rig paa Salpeter, deels beqvem dertil. Indbyggerne bruge ei den halve Deel af deres Giødning til Agerdyrkning; thi de, som saae, ere ganske faa: man seer hele Dyrger af Giødning, under tiden

tiden som høie Bakker, ligge klar for klar urorte: Grunden der under, og temmeligt vidt omkring har jeg forsøgt og befundet efter Formodning at være meget riig paa Salpeter.

5. I Rogfiorddalen i Scherfœe-Sogn, findes Kobber-Erz, hvoraf jeg haver Pro-
ve, som synes at være af god Gehalt.

6. I afvigte Vinters Februarii Maa-
ned var Kulden saa stærk, at godt Oleum
Tartari per deliquium, som jeg selv med al
Forsigtighed havde tillavet, blev forandret
derved, (som dog Musschenbroek ad Comm.
Acad. del Cimento nægter, at skee ved den
stærkeste Frost, som Kunsten kan producere)
det blev i Førstningen hvidt, og efter nogle
Dimers Forløb til et Crystallinist Magma.
Spiritus Vini i et ordinaire Thermometro var
da falden lige ned til Kuglen. Hvad den,
som i saadan Frost skal reise, maae lide, er
heraf læt at slutte.

7. Som noget mærkværdigt maae jeg
og anføre dette, at en Finne-Dvinde af Ra-
stebyensæs, efter at hun om Aftenen den 6te
Decembr. 1757. havde fornummet, som et
Knivsting øverst i det tykke Rind af den ven-
stre Over-Arm, hvorpaa fulgte en utaalelig
Pine, der næsten gjorde hende rasende, blev
Dagen

Dagen efter bragt til mig, da jeg befandt den hele Arm hæftig inflammeret og hoven, og paa det Sted, hvor hun havde fornummet Stinget, en rund sort Glef saa stor som et ti Skillings Stykke. I samme gjorde jeg strax en Incision forsviis temmelig dybt med en stor Lancette; af Incisionen udflod tynd sortagtig Bædse, som hellig stinkede. Jeg lagde i Saaret en suppurerende Salve og Cataplasma emolliens over den hele Arm. Pinen gav efter noget, ved disse Midlers Brug: og tredie Dagen derefter saaes god Røde (pus benignum & maturum) i Saaret, som saa continuerede til den trettende Dag, da der fremkom en Blæde- og Die- løs trekantet Syenaal ganske forrustet, til hvilken ei havde været tilforn det mindste at fornemme, naar jeg rensede Saaret. Siden ophørte Pinen ganske og Saaret lægtes inden saa Dage. Patientinden bestylte i sin Enfoldighed, en fremmed Lap derfor, som havde truet hende med Ont nogle Dage tilforn. Ellers blev den samme Qvinde siden stedse sygelig; døde omsider in Majo 1758. af den grasserende Pleuritis, som tillige med Børne-Kopperne har i denne Vinter og Sommer taget over hundrede Mennesker af Dage i Lyngens Fiord.

8. Naar Søe-Bandet, i hvilket den
 saa kaldede Mor-Jld er, destilleres i en
 Sand-Capelle, gaaer intet af den lysende
 Materie over Hielmen, men bliver tilbage i
 Kolben, indtil to trediedeel af Søe-Ban-
 det er gaaet over, og naar man siden for-
 øger Jlden for at drive Resten over, for-
 svinder Skinner ganske. Om denne lysende
 Materie er den bitumineuse Fedme, som fin-
 des hos alt Søe-Band, og ved en eller an-
 den Leilighed geraader i stærk Bevægelse,
 kan jeg endnu ei til visse vide. De Forsø-
 ger, som jeg i den Anledning har gjort, ere
 for vidtløftige her at opregne.

Fortsettelse

Fortsettelse
af
Hr. Eric Schyttes
Anmærninger
for Aaret 1759.

I.

Filix (kaldes her Moltfoer) vover her i stor Mængde, de Gamle har Kull under Rødderne ligesom Artemisia, som vel ei ere andet, end forraadnede Rødder. Røden graves om Høsten og samles til Foer for Køer og Saar; i Skotland bruges den i Brygning af fattige Folk, saa at af den tages $\frac{2}{3}$ imod $\frac{1}{3}$ Malt, og skal give et velsmagende, og, uden Tvivl, et sundt Oll, saasom den er en iblant Radices quinqve aperientes. Satyrion og *Heliotropium sylvestre* (det sidste har jeg ingensteds seet ellers) vove og høit oppe i Skiebotne-Skoven. It. *Nymphæa alba*, som ellers ei er almindelig her i Landet.

2. Syre = Græs samle Ginnerne om Sommeren, hakke og tage den i Melk, og forvare den til om Vinteren, da de enten spise den som den er, eller drikke den opblandet med Vand, er meget surt, det samme gjøre de med Krækebær.

Erh. Selsk. Skr. 1. D.

E

3.

3. De Insecter, som Rensdyrene plagges af, og sidde dem under Huden alt til over St. Ols Tid, see ud som smaae Skarnbasser; ere ganske haarde, saa vel paa Ryggen som under Bugen, have 6. Fødder med meget skærpe Kloer, og en spids Kieft, (os rostratum acutum) de æde sig om Høsten ud igiennem Huden paa Rensdyrene, og efterlade sig uden Tvil Eg, hvoraf nye Sverm af saadanne Insecter bliver til den følgende Sommer.

4. Fisserne drage op paa deres Liner noget, som man kan kalde pilas marinas, (dog ei det sædvanlige Slags) ere store runde Kugler, bestaaende af grov Sand, der er heftet ligesom med et Lim, fulde af smaae og store 6. eller 8. kantede Huller ligesom Brestboeliger (Brestboel her kaldede) i hvilke og holde sig utallige og ulige Slags Søe-Insecter.

5. At Rensdyrene give et Bezoar, bruunagtigt af Couleur, saa stort som et And-Eg og derover, bestaaende af adskillige paa hinanden liggende Squamis, er vel tilforn bekiendt.

6. Finnerne bruge Knoff 5: det er tor Svamp, antandt at sætte paa Huden og lade brænde Hull paa, naar de har Smerte i noget Led-Moed, ligesom Chineserne bruge deres

deres Moxa, som beskrives af Kæmpfer in Amœn. eroticis, og er en turunda pyramidalis e filamentis herbæ artemisiæ composita.

7. De saa kaldede Conchæ Anatiferæ findes hist og her ved de Nørste Strandbredder; De ere en Sort af Balanis marinis, trekantede, glatte, blaa-agtige, tillukte, have paa den Side, som vender ned, ligesom en Stilk eller Fod, som er rynket, og blødgigt i Enden, forsynet med en Munding, hvorved det Insect som er inden i, suer sig fast til Stoffe og andet som drives til Lands af Søen, og uden Tvivl søger paa denne Maade sin Føde. Denne Orm har paa Siderne nogle krumme Fibrillas, hvilke, naar den kryber ud af Huset og udbreder dem, see ud som Fær, som uden Tvivl har givet Anledning til den Mening, at de saa kaldede Stok-Ender have deres Oprindelse af saadanne Conchis. Disse Fugle ere der en Mængde af om Vinteren i Skotland, hvor de altid opholde sig paa saadanne Steder hvor der findes nok af Conchæ Anatiferæ (Barnaclen - skels Anglice) som de uden Tvivl søge til deres Føde. Jeg har for nærværende Tid ingen Prøve deraf.

8. De smaa Stykke Harpix, som man ellers kalder Birak, der findes i Myres Tuerne, har her i Landet sin Herkomst fra

Fyrre = Træerne, og indeholder intet besynderligt.

9. Paa Qviteberg i Lyngen findes Kalkstene.

10. I Myren imellem Sletskær og Timmernes, findes Myr = Jærn paa $1\frac{1}{2}$ Al. Dybhed, men Indbyggerne forstaae sig ei derpaa.

11. De saa kaldede Pucerons (batav. Mieren Muggen) som Swammerdam i sin Histoire Generale des Insect. taler om at være Myrernes kiereste Compagnons, har jeg aldrig seet i Compagnie med de Norske Myrer.

12. Aëtites findes almindelig, indeholder undertiden Sand, undertiden Steen i sin Cavitet; men jeg har ei seet den som siges at indeholde Vand.

13. Den Venetianers Mening, som recenseres i Riibenhavns Lærde nye Tidender No. 39. Ao. 1750. om Mor = Tidens Marsag, kan ikke vel have Sted i Nordland. Søen fryser, og det frosne Vand lyser ligesaa vel som det flydende. Mon Insecter skulle kunde leve i en saadan Kulde, som kommer Søevandet til at fryse? Det flydende i Søevandet har sin Oprindelse af det bitumineux Bæsen, som er en specifiquve Egenstabs hos

Søe

Søevandet, hvilket det haver uden Tvivl af bitumineuse Aarer enten i Havsbunden, eller Landet, som det skyller paa. Det lysende i Søevandet kan til Deels drives per alembicum, til Deels bliver det tilbage in Cucurbita. Hvorom videre ved en anden Leilighed.

14. At der ere Spongizæ marinæ som have en Slags Systole og Diastole, naar de tages op af Søen, har jeg meldet i min Journal for 1758. Aarsagen dertil har jeg siden kommet efter, at være et Insect af Sneglernes Slag som residerer midt inde i Svampen, og ved Hielp af sine Fibræ som udgaae fra hans Legeme til den hele Svamp, ligesom Radii in Circulo, contraherer og expanderer den, uden Tvivl for at søge Føde.

15. Det er mærkeligt at Søe-Beveerterne ingen Rødder have, som andre Planter, men de behøve dem ei heller; thi de ere rundt omkring omgivne med Søevandet, hvoraf den overalt meget poreuse Plante Drager sin Nærings Saft.

IMPRIMATUR.

In fidem Protocolli Facultatis Theologicæ,

JO. OTHO BANG, Dr.

For: